

„Kizökönt az idő...”
 „...ó, kárhozat...”

Mindenekelőtt hadd köszönjem meg a meghívást, hadd köszönjem meg azzal, hogy (ha szabad bókba csomagolnom a köszönetmondást – vagy fordítva, nem is tudom) elfogulatlan kvalitásérzékre és részvevő lélekre vall megidézni a meghaladott múltnak olyan relikviáit, mint a Lukács Archívum, a Lukács-kutatás, egyáltalában szegény Lukács.

És hadd bocsássak előre, egyszerűsítendő a dolgomat, két húszpercre-jó-lesz definíciót:

Cetlinek nevezem az alábbiakban nemcsak a noteszlapokat, jegyzetfüzeteket, margójegyzeteket, hanem a leveleket, töredékeket, a meg nem jelent vagy más formában megjelent vagy a rágcsálók bírálatának átengedett, – sőt, a megjelent, de a kötetekből, a Művekből valamiért, valahogy kimaradt írásokat is, egyszóval mindent, ami valahogy apokrif, amit magára valamit is adó ember jobb, ha elfelejt.

Filológusnak nevezem, akit a *Geradesosein* definícióján túl az is érdekel, hogy egybe- vagy kötőjellel írják-e, és hogy aki a papírra vetette, mindennap így írta-e, vagy csak hétfőn, szerdán és pénteken, és ha ez az utóbbi – érdekesebb – eset áll fenn, miért. Filológiának – ennek megfelelően – azt a *Gelehrsamkeitet* (kétséggkívül: nem *Wissenschaftot*), amelyik effajta hülyeségekkel foglalkozik.

Módszertani megjegyzések

(a) A cetlik törvénytelen gyerekek – nincsenek jogaik (nincs helyük a Művekben), nem illik hivatkozni rájuk, ha komoly dolgokról van szó, fölháborodást kelt, ha valaki megpróbálja kijátszani őket a Művek ellen stb. De hadd

éljek védelmükben egy platóni trükkel (abból a kevésből, ami Platónból rám ragadt). A Thraszümakhosz-dialógus végén a dialógus résztvevői nem látván tisztán abban a kérdésben, vajon az erény valami önmagában és a maga kedvéért jó-e, vagy csak az erősebbek átverése, hogy bennünket porázon tartsanak, Szókratész azt proponálja, néznék meg a tárgyban a nagybetűs írást, tudniillik az állam dolgait. Nos, cetlik tárgyában a nagybetűs írás tán leginkább Wittgenstein lehetne az ő cetlijeivel – és (a nagybetűs írás előnye) innen nem kell folytatnom a gondolatmenetet. – De ha ez túl szélsőséges példa volna, megtestesült kivétel a szabály alól, akkor ott vannak Kant metafizikai előadásai, olyasvalaminek szentelt előadások, aminek a művelésétől épp Kant (a Művek) határozottan óva intett, amelyekre ennél fogva voltaképpen (?) nem volna szabad hivatkozni, csak épp finomabb bontású képet adnak Kant boldogtalan szerelméről a metafizika iránt¹ (a kételyekről, a kételyek felbukkanásának helyéről), mint a művek maguk, ahol minden el van rendezve szépen (még ha ebből az elrendezésből csak az a két száraz fél zsömle jön is ki, amelybe a zaftos filozófiai húsok csomagolva vannak (Jonathan Bennett hasonlata ez a *Dialektika* „keretelméletéről”, amelybe az antinómiák, Kant Descartes-kritikája meg az istentelen érvek csomagolva vannak).²

(b) A cetlik törvénytelen gyerekek, nincs helyük a Művekben, a kritikai kiadások (vagy majdnem-kritikai kiadások) szoktak megemlékezni róluk. A kritikai kiadások pedig iszonyatosan el bírják húzódni, megszakadnak, újrakezdődnek, mint, mondjuk, Kant Akademie-Ausgabeja. És a nagyszabású szövegkiadási elgondolások be is dögölhetnek akár, mint a Georg Lasson-féle kiadás a *Vorlesungen zur Philosophie der Geschichte*ből, amely minden szöveget össze akart illeszteni, ami csak előadásjegyzetekben fönnyaradt, azzal az eredménnyel, hogy a Suhrkamp modern Hegel-összese jobbnak látta a Karl Hegel szerkesztette hajdani kiadáshoz (herausgegeben durch einen Verein von Freunden des Verewigten) visszatérni.³ És ha készen vannak, sincsenek készen – a Kant metafizikai előadásairól készült Mongrovius-féle lejegyzés egy, az AA-ban elkóborolt részletét végül az angol nyelvű nagy Kant-kiadás varrta vissza a helyére...⁴

1 © Ernst Bloch, lásd: Ernst Bloch: *Az utópia szelleme*. Ford. Mesterházi Miklós. Gond-Cura, Budapest, 2007, 289.

2 Jonathan Bennett: *Kant's Dialectic*. Cambridge University Press, London – New York, 1974, 2.

3 Kicsit bővebben: Mesterházi Miklós: A történetfilozófus Hegel. Hegel a történetírás fajtáiról – A Johannes Hoffmeister-féle kiadásból (G. W. F. Hegel: *Vernunft in der Geschichte*. Hamburg, Felix Meiner, Hamburg, 1955) készült fordításhoz. *Magyar Filozófiai Szemle*, 2011 (55):3, 118–125.

4 *Immanuel Kant metafizikai és teológiai előadásai*. Ford. Mesterházi Miklós. Atlantisz, Budapest, 2013, 402., 27. jegyzet.

(c) A filozófusok magukban véve is idegesítők. De a filozófusoktól nem lehet minden további nélkül megszabadulni, végül is, ha, teszem azt, Spinoza egyetlen sort sem ír le, az számunkra, filológusok (vagy legalábbis kollégáink, a Spinozával foglalkozó filológusok) számára nehezen elhárítható egzisztenciális fenyegetéssel ért volna fel. A filozófusok cetlijeit ellenben joggal övezheti utálat: mondtam, afféle zabigyerek, és mint ilyenek, koronként trónkövetelőként lépnek fel némely interpretációban, adandó esetben képesek még a filozófusok renoméjának is ártani, és ettől különösképpen idegesítőek. Amiről közvetett bizonyítékkal szolgál, hogy alkalmasak vidám perceket szerezni a filológusoknak, akiknek a kezére vannak bízva: David Rjazanov, a Marx–Engels Intézet alapítója és Marx és Engels műveinek és cetlijeinek kiadója (*Marx–Engels-Archiv*) már 1931-ben (mint mensevik összeesküvő) szarotovi száműzetésben találta magát, hogy aztán, biztos, ami biztos, 1938 januárjában kivégezzék (mint trockista összeesküvőt) – eredetileg nem egészen függetlenül attól, hogy egyik munkatársa, Iszak Iljics Rubin egy kicsit másképp értelmezte *A tőke* első lapjait, mint illett volna, amibe úgy hat év magánzárka és több per után 1937-ben behalt.

Korolláriumok

(α) A cetlik (s következőleg a filológia) súlya/sorsa persze függ mérőben külsődleges dolgoktól is, attól, hogy mi maradt fenn, és mi veszett el visszahozhatatlanul, de túl a véletleneken, még ez is függ valahogy az *œuvre* karakterétől meg attól, hogy a szerző hogyan gondolkodik saját művéről;

(β) A cetlik (s következőleg a filológia) súlya/sorsa függ attól, a filológiát kik művelik. Az AA-n például, már annak előkészítésén, a Meiner-féle *Werkén* is az újkantianizmus krémje buzgólkodott.

(γ) A cetlik (s következőleg a filológia) súlya/sorsa függ az utókor elmeállapotától.

Akkor hát „tegyünk úgy, mint francia solymász, amint megpillantjuk, eresszük rá: most mindjárt szavaljunk egyet”.⁵

Nem egyszerűen azért példálódtam kritikai kiadásokkal, mert a kritikai kiadások foglalatái annak, amit a filológia filozófusok műveivel

5 A Nádasy Ádám-fordításban: „Vágjunk a közepébe, mint a francia solymász, aki mindenre ráküldi a madarát, amit meglát. Halljunk mindjárt egy monológot.”

művelni bír, hanem mert ez – egy majdani kritikái Lukács-kiadás előkészítése – volt a Lukács Archívum és Könyvtár (LAK) működésének munkahipotézise, és mert ez még mindig olyasmi, ami nem *gegeben* van, hanem *aufgegeben*.

És hadd használjam afféle vezérfonalnak a Hamlet (dán királyfi) által megfogalmazott problémát, a kizökent időét (warum einfach, wenn es auch kompliziert geht?). De erről igazából csak később.

Kizökent idő I.

A legbizarrabb bonyodalmat az idővel tulajdonképpen Lukács idézte elő. Hogy ideológiai vagy másfajta elfogultságból-e, vagy az emlékezete játszott vele furcsa játékot, abba, bármilyen érdekes is a kérdés, most nem szeretnék belebonyolódni, de tény, amikor kezdte megtervezni műveinek kiadását, egészen fura elképzeléssel állt elő. Tudni kell persze, 1959–1960-ban vagyunk, Lukácsnak Magyarországon semmi esélye a megjelenésre. És semmi esélye arra sem, hogy az Aufbaunál folytatódjék műveinek német kiadása; „mindig fájdalmas nosztalgiával gondolok az Aufbau-kiadó egygel korábbi legénységére – írja 1960. április 23-án Frank Benselernek –, nagy öröme volna utolsó éveimnek, ha valami hasonló kapcsolat alakulhatna ki közöttünk” – finom utalás, alkalmas fölkelteni a gyanút, hogy Lukács nem volt biztos benne, csak a címzett fogja-e elolvasni a levelet: az „egygel korábbi legénység” (*vorletzte Equipe*), Walter Janka és Wolfgang Harich tudniillik éppen ülnek, és egy darabig még ülni is fognak (államellenes összeesküvésért). Mentőangyalként bukkant föl a Luchterhand, illetve az a társaság (Friedrich Fürstenberg, Heinz Maus), amelyik az unalmas jogiadóügyi szakkönyvkiadóból valami érdekesebbet akart csinálni,⁶ és Lukács szerkesztője, Frank Benseler azzal, hogy miközben Peter Ludz kötetei⁷ újra

6 ...és elindított egy szociológiai sorozatot, olyan szerzőkkel, mint Norbert Elias, Georges Gurvitch, Lucien Goldmann, Eric Hobsbawm, Paul Lazarsfeld, Seymour Martin Lipset, Thomas Luckmann, Niklas Luhmann, Herbert Marcuse, C. Wright Mills, Alfred Schütz, Alain Touraine és olyan szenzációkkal, mint Marcuse *Egydimenziós embere*, Habermas *Strukturwandelje*, Adorno *Positivismusstreit*-kötete és Lukács Peter Christian Ludz szerkesztette kötetei, bennük rengeteg írással a fiatal Lukácstól – amin az öreg Lukács meg is ütözött...

7 Georg Lukács: *Schriften zur Literatursoziologie* (Soziologische Texte 9.). Ausgewählt und eingeleitet v. Peter Ludz, Luchterhand, Neuwied, 1961.; uő: *Schriften zur Ideologie und Politik* (Soziologische Texte 51). Ausgewählt und eingeleitet v. Peter Ludz, Luchterhand, Neuwied u. Berlin, 1967.

bevezetik a közönséget Lukácsba, belevágnának egy Lukács-összkiadásba. (Az eszme talán az ő fejükből, talán Theo Pinkus⁸ fejéből pattant ki, Pinkus keze mindenestre benne volt a dologban.) „Teljes őszinteséggel szeretnék jelenlegi irodalmi helyzetemről beszélni” – írja a szerkesztőnek a kiadás mikéntjén tünődő Lukács 1959 decemberében. „Épp befejezem életművem első részét, egy marxista esztétikát. [...] Mindenestül tudatában problematikus voltának mégis megteszem ajánlatomat. A valóban döntő lépés számomra az volna, ha úgy határozna, ezzel a könyvvel kezdünk.”⁹ A *Georg Lukács Werke* tervezete pedig ekképp kellene fessen Lukács (1960. november 25-i levele) szerint:

- I–II. Die Eigenart des Aesthetischen
- III–IV. Der zweite und dritte Teil der Aesthetik
- V. Die Stelle der Ethik im System der menschlichen Aktivität (das ethische Werk, an dem ich jetzt arbeite)
- VI. Der junge Hegel
- VII. Die Zerstörung der Vernunft
- VIII. Zwei Jahrhunderte deutscher Literatur
- IX. Zur Geschichte des Realismus (Historischer Roman, Balzac, Russischer Realismus)
- X. Geschichte der Aesthetik und Probleme des Realismus (darin müsste auch der kleine Band aus dem Claassen Verlag enthalten sein)
- Eventuell käme noch dazu als Band XI eine Sammlung meiner kleineren Studien (Existentialismus, die Besonderheit etc.) und als XII. Band die Jugendschriften in Betracht.

Több minden van a tervezetben, ami tünődésre ingerelhet, de most megmaradnék az utolsó mozzanatnál, ama bizonyos, „esetleg szóba jöhető” záró kötetnél, amelyet Lukács az ifjúkori műveknek szánt: furcsa rövidülésben kellett, hogy lássa saját életművét, ha úgy gondolta, szépen elférnek majd fiatalkori dolgai egyetlen kötetben: hiszen még ha olybá vesszük is, megfeledezett a heidelbergi bőröndről, és benne az *Esztétika/Művészetfilozófia* fejezeteiről (bár 1930-ban még emlékezett rá, papír van róla), abban az *esetleg szóba jöhető* kötetben *A modern dráma fejlődéstörténetéről* írt két kötet, a három esszékötet meg a számtalan kisebb

8 Paul Theodor Pinkus, svájci publicista, könyvkiadó és könyvkereskedő; 1945 után nála vagy legalábbis elsősorban nála rendelte meg Lukács a könyveit, és ő szervezte meg a Rowohlnál 1967-ben megjelent *Beszélgetések* (Wolfgang Abendroth – Leo Kofler – Hans Heiz Holz: *Gespräche mit Georg Lukács*) – nem volna érdektelen tudni, mikorról is datálódik ismeretségük Lukácssal.

9 Frank Benselehez, 1959. 12. 11-én.

írás mellett el kellett volna férnie *A regény elméletének és a Történelem és osztálytudatnak* is – nem éppen karcsú könyvek, de ennyire azért nem vaskosak a *Georg Lukács Werke* kötetei. A kiadás végül persze nem úgy alakult, ahogy Lukács azt az idézett levélben kifundálta, de a kép, amelyet Lukács az *œuvre*-jéről alkotott magának, azért rajta hagyta a kiadáson a maga bélyegét – hogy frivolan fogalmazzak, innen szép egy kiadásnak fölállnia. Nem is nagyon sikerült.

Kizökkent idő II.

De voltaképp nem erről jutott eszembe a dán. Hanem: történt, hogy Lukács születésének századik évfordulójára a Kossuth Kiadó megjelentetni tervezett egy monográfiásorozatot, egy-egy kötetel Lukács alkotói periódusairól; a terv kútba esett, egyetlen kötet készül el, Zoltai Dénesé, amely az 1945 utáni Lukácsot tárgyalta úgy *Az esztétikum sajátosságáig, Egy írástudó hazatér* címmel.¹⁰ Nemrég egy konferencián, amelyen szóba kerültek Lukács 1945 és, mondjuk, 1949 között írt irodalmi-kultúrpolitikai cikkei, az erről a, hogy is mondjam, bonyolult korszakról előadást tartó tudós kollégánk (ezt most borzasztóan leegyszerűsíttem) arra a konklúzióra jutott, hogy Lukács jól érzékelhetően kettős játékot űzött, itthon, szép összhangban pártja politikai céljaival s mesterkedéseivel, megírta, amit írt, az *Újholdról*, hogy csak a talán leghírhedettebb írását említsem, Nyugaton, ama bizonyos genfi konferencián, a haladottabb nyugati értelmiség dzsemboriján pedig a *Demokratikus vagy arisztokratikus világnézetről* tartott előadást – alaposan másképp helyezve el a hangsúlyokat, mint a közönség egy kommunista teoretikustól várta volna, és sokkal nagyvonalúbbnak mutatkozva, mint amilyenek otthoni megnyilatkozásai mutatták. (Nevet azért nem mondom, mert, mondtam, erősen leegyszerűsítettem a dolgot, és amúgy is, ez a koncepció egy vizsgálódás elején született, és egy kötetlen beszélgetésben hangzott el, nem tudom, kitűnő kollégánk ma hogyan fogalmazna.) Nincs ezzel az interpretációval semmi bajom, mégis eltűnődtem, nem arról van-e inkább szó, hogy a „hazatért írástudó” mégsem tért haza, vagy nem hazatért. Persze, Pesten született, és 1945-ben itt szállt le a gép vele, Pest ott volt, ahol addig is, de nem az (nem „akkor”) volt, ahova a népfrempolitika, antifasiszta harc, demokratikus átalakulás és

10 Már megtanulhattam volna, hogy igencsak megbízhatatlan az emlékezetem: a könyv címe valójában így szól: *Egy írástudó visszatér* (Kossuth, Budapest, 1985), a *hazatérés* („hazatérés teli reménnyel”) a *Megélt gondolkodásban* szerepel (Lukács György: *Megélt gondolkodás/Életrajz magnószalagon*. Magvető, Budapest, 1989, 81.

egyebek emlékével és reményeivel a fejében Lukács megérkezni gondolt, és hogy ahova megérkezni gondolt (de nem oda érkezett), arról inkább alkotni fogalmat a genfi előadásból.

Mellékdal

Nem tudom, nem igazán értek hozzá, de mint, ha tetszik, ideológus, szóval mint a kultúrpolitikára valamiképp befolyást gyakorolni képes gondolkodó, talán inkább érkezik haza, ha Berlinbe érkezik. Legalábbis volt, ahol figyeltek rá, cetli van róla: az Aufbau (nem tudom, utóbb hová került) archívumában lappangó előadásféle az „örökségről”. Az SBZ (Sowjetische Besatzungszone, asszonynevén: az NDK) egy kicsit más volt, mint a többiek (Sonia Combe írt erről nemrég könyvet),¹¹ egyszerre radikálisabb (hisz Brecht volt az irodalmi klasszikusuk) és megengedőbb (hisz nemcsak a német párt szegényes maradéka tért oda vissza Moszkvából, oda tért haza az antifasiszta emigráció baloldala is). Mondom, nem tudom, és talán nem is kideríthető: betemette a dolgot, hogy '56 után Lukácsból minden revizionizmusok atyja lett, vagy, ha van ilyen, társatyja Blochhal, ma meg talán a német egyesítés fölverte por zavarja a szemeket (lásd az említett Combe-könyvet erről is), annyi tény, az Aufbau 1945 után a Marxnak és Engelsnek is kijáró kék vászonkötésben kezdte kiadni afféle összkiadás-ként Lukács írásait. Aztán már nem adta ki.

Kizökent idő III.

Van valamifajta nem-egyidejűség Lukács moszkvai periódusában is. Úgy tűnik, az 1930-as évek Lukácsa, bár ez nyilván túlfogalmazás, buborékban élt. Szántsándékkal és önvédelemből is: megszakította kapcsolatait saját pártjával. És buborékba is zárták, Rjazanov ironikus szócsinálmányával, amellyel a Marx–Engels Intézetbe érkező Lukácsot fogadta, kominternálták.¹² De a Marx–Engels Intézet alagsora, ahova Lukács ke-

11 Sonia Combe: *La loyauté à tout prix. La floué du „socialisme réel”*. Lormont, Éditions Le bord de l'eau, Lormont, 2019.; részletek: A hűség megszállottjai. Ford. Lugosi Győző. *Eszmélet*, 126. 2020. nyár, 65–88.

12 Lukács: *Megélt gondolkodás/Életrajz magnószalagon*, . Id. kiad. 208.

rült, és ahol Mihail Lifsiccel megismerkedett, máskülönben is buborék volt, azoknak fönntartott hely, akik olyan kicsit fantasztikus, valahogy nem igazi dolgokkal foglalkoztak, mint az esztétika vagy a történetfilozófia.¹³ (Akkik „igazibb” dolgokkal foglalkoztak, azokat máshova zárták...) És, úgy tűnik, buborék volt a *Literaturnij Kritik* is, ahol a munkatársak legalább megválogathatták, miféle irodalmi vitákba bocsájtkoznak bele (mert belebocsájtkoztak vitákba, hiszen támadták is a lapot). És, erre szeretnék kikanarodni, ennek a buboréknak a védelmét élvezte Andrej Platonov is, egyetlen íróként az irodalmárok között (Platonov két novellájától – a *Frótól* és a *Halhatatlanoktól* – eltekintve a lap nem közölt szépirodalmat, csak irodalmi-irodalomtörténeti tanulmányokat). Az a Platonov, akinek (a húszas évek végén, illetve 1930-ban született) két regénye is, a *Csevangur* és a *Munkagödör*, a fiókban rekedt, és nem igazán hihető, hogy a *Literaturnij Kritik* szerkesztői ne tudták volna, kit is fogadnak keblükre – hogy kit és mit rejtegetnek –, már csak mert Platonov megjelent írásait is a kritika hörgése fogadta. Egy darab húszas évek a harmincas évekbe ékelve: a fiókban maradt Platonov-regényekben mindenesetre valahogy úgy elegyül szatíra és hősköltemény, ahogy valaha a *Don Quijotéban*, és fölbukkan bennük minden, ami a húszas évek szovjet-orosz regényeit rendkívülivé, fantasztikussá teszi, a modern próza minden technikája, a tradíció kiforgatása, az irodalmi anyaggal és a megszólalás nyelveivel való játék, a ki-besétálás a köznapiból az abszurdításba, nincs irodalmár, aki ne lenné benne gyönyörűségét – egy elragadtatott híve, a *Dzsán* amerikai fordítója (Robert Chandler) azt találta mondani róla, az oroszok, akik Tolsztojt tartják legnagyobb 19. századi írójuknak, valamikor rá fognak ébredni, Platonov volt legnagyobb 20. századi írójuk. Lukács talán nem olvasta a fiókban maradt írásokat, annyira aligha tudott oroszul, és hogy hallott-e felőlük, és mit hallott, kideríthetetlen, de akárhogy is, 1937-ben ír Platonovról, a *Halhatatlanok* című novelláról, talán nem függetlenül attól, hogy a *Krasznaja Nov* megtámadta Platonovot is, a novellát közlő lapot is. És tudta azt is, hogy Platonov nem véletlenül keveredett a *Literaturnij Kritik*hez – a tanulmányt utóbb fölveszi a szovjet irodalom szent teheneit tárgyaló *Szocialista realizmus* című kötetbe. A *Halhatatlanok* persze más eset – ha Platonov hangja nem olyan különös, akár zökkenőmentesen be is illeszkedhetett volna a szocialista építés heroizmusát megéneklő irodalomba. De mindegy is, Platonovot most csak azért ráncigáltam ide, mert hogy miféle vitákba bonyolódott bele, mifélékbe nem Lukács a

13 A moszkvai évekről lásd: Mihail Lifsic – Sziklai László: *Moszkvai évek Lukács Györggyel*. Ford. Farkas János László., Gondolat, Budapest, 1989.; illetve: Sziklai László: *Proletárforradalom után. A kominternált Lukács György 1930–1945*. Argumentum, Budapest, 2004.

harmincas években, és miért, az tán nem biztos, hogy kiderül az ötvenes években megjelent *Nagy orosz realistákból*, az talán csak a harmincas évek írásainak egy teljes kiadásából derülne ki, bennük a kéziratban maradt írásokkal – a valaha a LAK-ban található kéziratok tetemes részét ezek a nem mellékesen Lukács által megőrzött harmincas évekbeli írások tették ki. Az ezeknek az írásoknak az eddig legteljesebb kiadásához, az *Esztétikai írások 1930–1945*-höz végül nem állt össze a folytatásnak szánt *Filozófiai írások*-kötet. És az *Esztétikai írások 1930–1945*-ből a *Halhatatlanokról* írt cikk történetesen kimaradt – baleset, mint amikor az ember a szupermarketből hazaérve konstatálja, hogy egy vagyont hagyott ott, de történetesen a gyufát – mustárt, vaját, szóval épp a legszükségesebbet – elfelejtette, pedig ott állt a bevásárlólista élén... A LAK-ban mindenesetre ott hever az 1930-as évek írásainak teljes gyűjteménye – csak hát LAK nincs.

Kizökönt idő IV.

A húszas évek nagy Lukács-tanulmányai magyarul is hozzáférhetőek, de ezek az írások a maguk egészében csak németül olvashatók új kiadásban, és németül sem a *Művekben* – a hetvenes évek Lukács-boomjának idején jelentek meg a Jörg Kammler és Frank Benseler kiadta Georg Lukács: *Politische Schriften* köteteiben. Pedig tán nem érdektelenek, és tán nemcsak Lukács 1922–1923-ban írt irodalmi tárcái nem (azok semmiképpen sem) azok. Tán még inkább kitűnik belőlük, ami persze kitűnhet a korszak nagy történeti tanulmányaiból (a *Lassalle leveleinek új kiadásából* vagy a *Moses Hessből*) is, milyen konokul bújta Lukács a Marx hagyatékából előkerült írásokat, mindenekelőtt a Mehring kiadta *Aus dem literarischen Nachlass von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferdinand Lassalle*-t, s ha már Lassalle, hogy milyen konokul hajtogatta, hogy a tradicionális munkásmozgalom (= a német szociáldemokrácia) inkább Lassalle, mintsem Marx tanítványa. Ami, vehető olybá is akár, csak egy, tulajdonképpen fölöslegesen fényűző érv a szociáldemokráciának abban a bírálataiban, amelyben kommunisták szorgosan gyakorolták magukat ekkortájt, de talán ennél érdekesebb fogakat és karmokat is képes volt növeszteni, mondjuk, abban a vitában, amelyet Lukács a *Hvosztizmus és dialektika* (megint: egy cetli) vége felé folytat Rudassal a munka fogalmának értelmezéséről és helyéről Marxnál. Moishe Postone *A tőke-értelmezésének*¹⁴ (vagy ami-

14 Moishe Postone: *Time, Labor, and Social Domination. A Reinterpretation of Marx's Critical Theory*. Cambridge University Press, New York stb., 1993.

vel Postone nem föltétlenül értene egyet, a *Történelem és osztálytudat* Marx-olvasatának) fényében nézve a vitának spekulatív súlya is van, de ezen túl tán rávilágíthat arra is, miféle *Wahlverwandschaft* működött a tradicionálisabb Marx-interpretáció és az ideológiai *Tagesforderung* között, szóval, hogy mitől is ortodox marxizmus az, amivel a *Történelem és osztálytudat* utóvédharcaival bajmólódó Lukács tengelyt akasztott.

Kizökönt idő V.

Ha cikkekről, kritikákról, tanulmányokról van szó, olyan példásan kiadva kevés van, mint Lukács korai írásai, mármint a kisebbek, a Tímár Árpád szerkesztette *Iffjúkori művekben*. Magyarul, persze. Merthogy a fiatalkori írások közül jó néhány, köztük két esszékötet, az *Esztétikai kultúra* és a *Balázs Béla és akiknek nem kell*, a legutóbbi időig, a *Frühwerke 1* két félkötetének megjelenéséig¹⁵ ismeretlen volt mindenki előtt, aki nem tud magyarul. Jó, mondhatja valaki, istenkém, Jób Dániel novelláit illetően tudatlanságban maradt a világ, na bumm, de azért a Balázs-kötetnek mégiscsak van súlya – arról nem beszélve, hogy Németországban (a világban) Balázs sokkal inkább számít tekintélynek, mint errefelé. Meg hát ott az a meseteória a *Hét meséről* írt esszében, az ember megnyalja mind a tíz ujját. És, mondjuk, az *Esztétikai kultúra* sem csak a provinciát érdekelheti – Tallár Ferenc egy mostanság megjelent tanulmánya¹⁶ szépen ásta elő belőle azt a motívumot, amelyik aztán a *Történelem és osztálytudat*-ban köszön vissza. De mindettől eltekintve is fura – a *Die Seele und die Formen* is tulajdonképpen remek fogadtatásban részesült, Tímár Árpád és Bendl Júlia csináltak remek kötetet a kritikáiból, a *Die Theorie des Romans* pedig óriási hatástörténettel dicsekedhetik, a „másik” Lukács meg, aki ugyanaz, mintha az a holdbéli ember volna, aki a Hold soha nem látható felén csücsül. Olvasni, most, hogy megjelentek, bárki olvashatja persze (ha tud németül) ezeket az írásokat is – olyan hatástörténetet varázsolni számukra, amilyen hatástörténetük lehetett volna, azt nem lehet.

15 *Georg Lukács Werke*, Band 1 (1902–1918). Hrsg. v. Zsuzsa Bognár, Werner Jung und Antonia Opitz, Aisthesis, Bielefeld, 2017–2018.

16 Tallár Ferenc: Lukács és az értelem életimmanenciája. *Replika*, 2021 (119–120. szám), 265–291.

Az itt követett fordított időrendben előbb volna a helye, de utolsó felvonásként hadd áztassam el saját magam. Van pár írása Lukácsnak, néhány valamiképp politikai írás 1918-ból, amely valahogy két korszak („két Lukács”) közé szorult, már nem tartozván az esszék Lukácsához és még nem tartozván a „fordult” Lukácshoz, köztük ott van Lukács hozzászólása¹⁷ is Fogarasi *Progresszív és konzervatív idealizmus* című, 1918. március 5-én elhangzott előadásához. Néhány kallódó írás, a dolog nem volna különösebben érdekes, ha nem válik valamiképp uralkodó eszmévé, mármint a dolog iránt egyáltalában érdeklődő publikum körében, hogy Lukács 1918-as fordulata – csatlakozása a kommunista párthoz, csak pár héttel *A bolsevizmus mint erkölcsi probléma* című cikk, a bolsevizmus alternatívájának éles elutasítása után – afféle megtérés volt, konverzió, amelynek nincs előzménye, legalábbis racionálisan akceptálható nincs, nem valamiféle belátásból fakadt, épp ellenkezőleg, ellentmondott minden belátható érvelésnek, és mintegy ennek az értelmezésnek a korolláriumaként, hogy a fordulatnak ez a különös természete oka vagy legalábbis anticipációja volt a szellemi hanyatlásnak. Hogy mint uralkodó eszme a konverzió gondolata afféle „gesunkenes Kulturgut” volt, megérvelt változata pedig egy darab kis magyar eszmetörténet,¹⁸ filozófusgenerációk konfliktusa, epizód a Lukács-iskola felbomlásában, arra most hadd ne térjek ki, ahogy arra sem, hogy így vélekednék a köz mindmáig Lukácsról, ha az a bizonyos megérvelt változat nem lett volna mégiscsak komplikált elemzés, túl komplikált, hogy a köz ne cserélte volna le idővel valami egyszerűbbre. Mert amire kikanyarodni akartam, csak annyi, hogy Lukács voltaképp számot adott azokról a megfontolásokról, amelyek *A bolsevizmus mint erkölcsi problémában* megfogalmazott érvek és ellenérzések dacára attitűdje megváltoztatására indították (nem kényszerítették ki azt: nincs etika, amelyből dedukálható volna, mit tegyünk), s hogy ahol számot adott, a *Taktika és etika*, nagyon is végiggondolt morálfilozófiai esszé.¹⁹ Amit talán kézenfekvőbb lett volna belátni, ha Lukács hozzászólása a progresszív és konzervatív idealizmus vitájához nem merül feledésbe: talán emlékeztethetett volna arra, amire egyébként Márkus György talált rámutatni, hogy tudniillik (nem Hegel, hanem) Kant és Fichte voltak Lukács ciceronéi a fordulathoz vezető úton,

17 *Huszedik Század*, 1918 (19):6, 378–382.

18 Lásd erről Tamás Gáspár Miklós: Larvatus prodeo. <https://litera.hu/irodalom/publicisztika/larvatus-prodeo.html>

19 Kis János: Lukács György dilemmája. *Holmi*, 2004 (16):6, 636–667.

s ha ők, tán eleve kézenfekvőnek tűnhetett volna, hogy ha nem is épp veszélytelenül radikálisak is a *Taktika és etika* fejtegetései (de hát a kanti stílusú morális meggondolások már csak ilyenek, a moralitás különös intézménye nem nagyon kedveli a *wenn und abereket*), azért Lukács szépecskén eltűnődött azon, mit is művel. De itt voltaképp csak a magam – csekélyke – sarát akartam fölemlíteni. Lukács hozzászólásának van újabb megjelenése, ott olvasható az *Ifjúkori művek*ben, csak épp nagy korszakok közé szorultságában a töredékek közé, a függelékebe rekkentve; magam meg az 1918–1919-es írások szerkesztésekor elmulasztottam fölvenni a kötetbe, otthagytam az *Ifjúkori művek* függelékében azzal, hogy hát hiszen mégiscsak megjelent. Hiba volt.

Nem egy valamikor tán előálló kritikai – vagy egyáltalában egy, mondjuk, legalább az *Ifjúkori művek* mércéjével mérhető – kiadás legégetőbb problémáit említettem föl az előbbieken, mindösszesen néhány olyan momentummal hozakodtam elő, amelyekben szépen egymásba gubancolódtak a kiadás, az életrajz és az interpretáció problémái. Melyek kúrálására a filológia a kritikai kiadások megoldásához hajlamos fordulni, bár a kritikai kiadások távolról sem oldanak meg mindent (azokat is el kell olvasni, és azokat is emberek olvassák). De ez az, amivel – a konferencia címét parafrazeálva – a tinta a szellemet leginkább alkalmas szolgálni. Mármost, mint az előadás elején céloztam rá, az ilyesmi kacifántos vállalkozás, jelentős torokköszörülés és a markok megköpködése szokta megelőzni (lásd b), és az is megesik, hogy hiába a torokköszörülés és a markok megköpdösése, mert γ : (emlékeztetőül:) a cetlik (s következőleg a filológia) súlya/sorsa függ az utókor elmeállapotától.

A Lukács Archívum (ma²⁰ épp) 916 napja zárva, kéziratai és munkatársai réges-rég nincsenek. Hogy még van, ami zárva tart, voltaképp vívmány, az említett nemzetközi tudományos közösség diadala – „...miként homokpusztában a vándor eped egy egyszerű korty víz után[, e]zen, hogy mivel elégszik meg a szellem, mérhető meg veszteségének nagysága”.²¹

20 2020. november 28-án.

21 Georg Wilhelm Friedrich Hegel: *A szellem fenomenológiája*. Ford. Szemere Samu. Akadémiai, Budapest, 1973, 13.